

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ, МОЛОДІ ТА СПОРТУ УКРАЇНИ

01135, м. Київ, проспект Перемоги, 10, тел. (044) 486-24-42, факс (044) 236-10-49, ministry@mon.gov.ua

---

від 28.02.13 № 1/9-152
на № _____ від _____

Національна академія педагогічних наук України

Міністерство освіти і науки, молоді та спорту
Автономної Республіки Крим,
управління (департаменти) освіти і науки
обласних, Київської та Севастопольської міських
державних адміністрацій

Інститути післядипломної педагогічної освіти

Надсилаємо інструктивно-методичний лист «Про розроблення програм для дошкільної освіти».

Просимо довести його зміст до відома наукових співробітників інститутів Національної академії педагогічних наук України, викладачів і методистів інститутів післядипломної педагогічної освіти, працівників обласних, районних, міських управлінь (департаментів, відділів) освіти, керівників і колективів дошкільних навчальних закладів.

Додаток: на 9 арк.

Заступник Міністра

Б. М. Жебровський

Долинна О. П.
(044) 248-21-67
Грищенко А. А.
(044) 481-32-00

Інструктивно-методичний лист «Про розроблення програм для дошкільної освіти»

Розмаїття програмового забезпечення на практиці реалізує ідею поступального розвитку вітчизняного дошкілля на засадах демократизму і плюралізму, право вибору всіх учасників освітнього процесу: педагогів, батьків, дітей, - а також стимулює подальший розвиток різних наукових шкіл в Україні, які мають потенціал для розроблення й експериментальної апробації сучасних програм і методичного забезпечення до них. Побудова освітнього процесу у дошкільних навчальних закладах за кількома програмами дозволяє повніше врахувати інтереси, бажання, потреби, можливості і задатки кожного малюка задля своєчасного цілісного розвитку дитячої особистості.

Нагальною є потреба у розробленні програм, які б створювали повний програмовий супровід різних форм здобуття дошкільної освіти, задовольняючи освітні потреби дітей та запити родин, відповідно до інваріантної та варіативної складових Базового компонента дошкільної освіти (редакція 2012 року).

Розроблення і затвердження програм для дошкільної освіти регламентується Законом України «Про дошкільну освіту», чинним Порядком надання навчальній літературі, засобам навчання і навчальному обладнанню грифів та свідоцтв Міністерства освіти і науки України, цим листом Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України .

Відповідно до Закону України «Про дошкільну освіту» (стаття 22) програмно-методичне забезпечення Базового компонента дошкільної освіти є спільною функцією Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України як спеціально уповноваженого центрального органу виконавчої влади в галузі освіти і науки та Національної академії педагогічних наук України.

В освітньому просторі України для роботи з дітьми раннього та дошкільного віку розробляються і використовуються програми різних видів, які можна класифікувати за такими **критеріями**:

- концептуальні засади укладання,
- особливості спрямування і змістового наповнення,
- призначення,
- рівень упровадження.

Визначальними для кожної програми є **концептуальні засади**, на яких вони ґрунтуються. За цим критерієм розрізняють традиційні, інноваційні, альтернативні програми.

Традиційні програми базуються на усталених, загально визнаних, перевірених часом підходах до організації та змісту освітнього процесу.

В **інноваційних програмах** втілюються нові прогресивні концептуальні підходи, нові погляди на роль дитини і педагога в освітньому процесі, форми організації дитячої життєдіяльності тощо.

Альтернативні програми розробляються на інших, порівняно із загальноприйнятими, філософсько-концептуальних засадах організації, змістового наповнення освітнього процесу, створення умов для розвитку, виховання і навчання дітей. При цьому вони також мають бути зорієнтовані на виконання вимог Базового компонента дошкільної освіти.

Пріоритетність програм значною мірою залежить від повноти охоплення у них освітніх функцій і змістових компонентів дошкільної освіти. Тож за **спрямованістю на реалізацію розвивальних, виховних, навчальних цілей освіти, змістовими складовими і наповненням** розрізняють комплексні і парціальні програми.

Комплексні програми розробляються відповідно до Базового компонента дошкільної освіти. Вони окреслюють оптимальний *комплекс* розвивальних, виховних, навчальних *функцій і змістових напрямів* організації життєдіяльності в межах вікової компетентності дітей до 6 (7) років, передбачають поступові ускладнення програмового змісту на кожному віковому етапі. Комплексні програми можуть укладатися за різними ключовими підходами (що обираються авторами, упорядниками), зокрема:

- *за освітніми лініями*: «Дитина в соціумі», «Дитина у природному довкіллі», «Дитина у світі культури» та ін. (відповідно до Базового компонента дошкільної освіти у редакції 2012 року);

- *за різними видами діяльності дітей*: ігрова, рухова, трудова, пізнавальна, комунікативно-мовленнєва, образотворча, музична, театралізована та ін.;

- *за лініями розвитку дитини*: фізичний, соціально-моральний, емоційно-ціннісний, пізнавальний, мовленнєвий, художньо-естетичний, креативний розвиток тощо.

Комплексні програми базуються на інваріантній складовій змісту дошкільної освіти, можуть містити й варіативний компонент.

Інваріантна складова програми визначає *обов'язковий мінімум змісту дошкільної освіти* відповідно до вікових та індивідуальних психофізіологічних особливостей дітей *для усіх дошкільних навчальних закладів* незалежно від підпорядкування, типів та форм власності, а також *для інших форм здобуття дошкільної освіти*.

Загальний обсяг інваріантної частини програми (якщо є і варіативна) має складати не менше 80% загального обсягу програмового матеріалу і часу, необхідного для його реалізації. Він розраховується відповідно до віку дітей, основних напрямків їх розвитку і реалізується у час, відведений на:

- організовані педагогом різні види дитячої діяльності (ігрову, рухову, пізнавально-пошукову, комунікативно-мовленнєву, художню, трудову тощо);
- освітню діяльність, що здійснюється у ході режимних моментів;
- самостійну діяльність вихованців;
- взаємодію з родинами вихованців щодо реалізації програми.

Варіативна складова окреслює орієнтовний *додатковий зміст освітніх послуг*, засвоєння якого всіма дітьми дошкільного віку не є обов'язковим і забезпечується на задоволення *індивідуальних інтересів, бажань, здібностей дошкільників та запитів їхніх родин* через різні форми здобуття дошкільної освіти. Ця складова становить не більше 20% загального обсягу програми і часу на її реалізацію. Вона може бути й зовсім відсутньою у програмі й детальніше розроблятися у парціальних програмах.

Комплексні програми розробляються *для дошкільних навчальних закладів загального розвитку, компенсуючого типу, інших форм здобуття дошкільної освіти* та використовуються:

- для закладів і груп з повним режимом перебування дітей;
- для сезонного, короткотривалого перебування дітей у дошкільних, загальноосвітніх, позашкільних навчальних закладах і групах (з урахуванням обмеженої тривалості й скороченого обсягу змісту освітнього процесу);
- для здійснення соціально-педагогічного патронату (з урахуванням специфіки освітньої роботи з дітьми і взаємодії з батьками в умовах домашнього виховання);
- для надання дошкільної освіти мовою національних меншин (з урахуванням мови спілкування для виховання і навчання дітей) тощо.

Комплексні програми реалізуються в межах основної освітньої діяльності у час, відведений для виконання завдань *інваріантної складової* програмового змісту, а також для надання *додаткових освітніх послуг відповідно до варіативної складової* змісту даної комплексної програми (якщо вона там передбачена).

Парціальні програми поглиблено висвітлюють *один або декілька близьких змістових компонентів, напрямів* за освітніми лініями, видами діяльності, лініями розвитку тощо. Вони доповнюють зміст інваріантної та/чи варіативної складової чинних комплексних програм і є додатковими до них, а також можуть самостійно окреслювати завдання і зміст роботи з реалізації певної складової варіативної частини Базового компонента дошкільної освіти.

Парціальні програми використовуються для організації діяльності дошкільних закладів і груп за певним пріоритетним напрямом (художньо-естетичний, фізкультурно-оздоровчий, пізнавальний, етнокультурний, комунікативно-мовленнєвий та ін.), студій, гуртків, секцій, центрів розвитку при дошкільних, загальноосвітніх, позашкільних закладах, а також для проведення поглибленої індивідуальної роботи в умовах дошкільного навчального закладу та

родини з тими дітьми, які виявляють інтерес, здібності, активність в опануванні певних видів діяльності, змістових освітніх ліній тощо.

Кожна програма має свого користувача, адресата, призначена для задоволення освітніх потреб різних категорій вихованців та урахування певної специфіки діяльності тієї чи іншої форми надання освітніх послуг. Залежно від такого **призначення** для дошкільної освіти розробляються загальні, спеціальні, експериментальні програми.

Загальні програми розробляються з метою реалізації вимог Базового компонента дошкільної освіти як державного освітнього стандарту при наданні дошкільної освіти у навчальних закладах і групах загального розвитку.

Спеціальні програми, на відміну від загальних, розробляються для дошкільних навчальних закладів і груп компенсуючого типу, діяльність яких організовується з урахуванням відповідної специфіки освітнього процесу з дітьми, що мають *особливі потреби*. Оскільки Законом України «Про дошкільну освіту» передбачено функціонування різних видів закладів і груп такого типу (пункт 1 статті 12) та здобуття дошкільної освіти дітьми, що потребують корекції фізичного та/або психічного розвитку, лікування і реабілітації за окремими програмами і методиками (пункт 3 статті 23), то на забезпечення програмового супроводу освітнього процесу в них розробляються спеціальні програми для:

- дошкільних навчальних закладів (груп) спеціального типу – з урахуванням *виду порушення* (слуху, зору, мовлення, опірно-рухового апарату, з розумовою відсталістю, затримкою психічного розвитку). Такі програми розробляються спільно спеціалістами з корекційної та дошкільної освіти;

- для дошкільних навчальних закладів (груп) санаторного типу – з урахуванням *профілю захворювання* (латентна туберкульозна інфекція, хронічні неспецифічні захворювання органів дихання, серцево-судинні, психоневрологічні, гастроентерологічні захворювання та ін.). Програми цього виду укладаються спільними зусиллями педагогів і медиків.

Спеціальні програми зорієнтовані на виконання основних вимог *Базового компонента дошкільної освіти* та реалізацію *спеціальних освітніх, корекційно-розвивальних, лікувально-оздоровчих впливів* на вихованців. Їх можуть використовувати спеціалісти з корекційної педагогіки при наданні інклюзивної освіти тим дітям, що інтегруються у дитячі колективи закладів і груп загального розвитку.

Експериментальною називається будь-яка програма в період її апробації на предмет можливості та доцільності впровадження у масову практику дошкільної освіти. Така програма розробляється, апробується і використовується *в умовах дослідно-експериментальної та інноваційної освітньої діяльності всеукраїнського, регіонального рівнів чи рівня навчального закладу*, офіційно організованої на підставі відповідних наказів центрального органу виконавчої влади або місцевих органів управління освітою у тих дошкільних закладах (групах), які отримали

статус експериментальних або визначені цим наказом як базові для проведення експерименту.

Таким чином, будь-яка програма, що проходить експериментальну апробацію, використовується у ході дослідно-експериментальної діяльності, є експериментальною, а після завершення експерименту перестає вважатися такою і відхиляється, доопрацьовується або затверджується для впровадження у практику дошкільної освіти рішенням того органу, який ухвалив рішення про її експериментальну апробацію, проведення експерименту.

Усі експериментальні програми мають ґрунтуватися на Базовому компоненті дошкільної освіти.

Програми для дошкільної освіти можуть упроваджуватися на рівні всієї України, регіону та окремого дошкільного навчального закладу. Отже, за **рівнем упровадження** розрізняють загальноукраїнські, регіональні, локальні програми.

Загальноукраїнські програми затверджені, рекомендовані або схвалені для використання у практиці дошкільної освіти *по всій території України*.

Такий рівень упровадження мають *комплексні загальні та спеціальні програми*. На загальноукраїнському рівні можуть упроваджуватися й *парціальні програми* за умови їх відповідності інваріантній і варіативній складовій змісту дошкільної освіти та *можливості широкого запровадження незалежно від регіональної специфіки*.

Регіональні програми створюються на основі Базового компонента дошкільної освіти, чинних програм загальноукраїнського рівня впровадження з метою повнішого задоволення потреб населення в освітніх послугах для дітей дошкільного віку *певного регіону*: однієї чи кількох сусідніх областей, району, мегаполісу, сільської місцевості, промислової, курортної, військової зони тощо.

Їх слід відрізнити від регіональних програм розвитку *системи* дошкільної освіти конкретного регіону.

Регіональні програми відображають *етнічні, історичні, природничо-кліматичні, соціокультурні та інші особливості регіону*. Регіональний компонент має становити в них *не менше 15 відсотків обсягу програмового матеріалу*.

Ці програми можуть носити комплексний чи парціальний характер, мати загальне або профільне призначення.

Локальні програми мають обмежене використання в окремих навчальних закладах. Їх застосовують за таких умов:

- участь закладу/групи в апробації програми;
- розроблення і використання програми в ході дослідно-експериментальної діяльності, до якої залучено навчальний заклад;
- застосування альтернативної програми за вибором закладу;
- організація додаткових освітніх послуг у формі гуртків, студій, секцій;
- робота закладу/груп у сезонному чи короткотривалому режимі та ін.

Локальна програма може бути розроблена і запроваджена за потреби освітнього закладу після експертизи з боку методичних служб на місцях (науково-методичні центри або кабінети при управліннях/відділах освіти, інститути післядипломної педагогічної освіти) і затвердження місцевими органами управління освітою.

Кожна з програм, що розробляється для дошкільної освіти, характеризується за сукупністю усіх перерахованих вище критеріїв.

Практикам дошкільної освіти можуть пропонуватися **варіативні** програми.

Варіативними називають програми різних видів, які пропонують свої *варіанти системи освітніх завдань і шляхів їх вирішення* у контексті базового інваріантного і/або варіативного компонента державного освітнього стандарту, тому, як правило, такими є комплексні та парціальні програми. Існування варіативних програм надає педагогам право вибору і сприяє реалізації принципів демократизму, плюралізму в освітній діяльності.

Термін «варіативні програми» слід відрізнити від поняття «варіативний компонент змісту дошкільної освіти», визначений Базовим компонентом дошкільної освіти, який на відміну від інваріантного компонента є додатковим, не обов'язковим для всіх дітей.

Більшість комплексних програм загального і спеціального спрямування розробляються великими робочими групами, творчими колективами під науковим керівництвом, загальним редагуванням провідних науковців. Парціальні програми профільного спрямування, як правило, є **авторськими**. Унікальність авторських програм полягає в тому, що їхні автори спираються на власні наукові розробки і практичний досвід.

При розробленні програм для дошкільної освіти автори мають орієнтуватися на державну політику у галузі освіти, враховувати стратегічний курс розвитку системи освіти в цілому, узгоджувати концептуальні засади та змістове наповнення програм з пріоритетами загальнолюдських цінностей. Сучасні програми для дошкільця покликані формувати загальну культуру, забезпечувати максимальне використання можливостей кожного вікового періоду для особистісного зростання дошкільника, а також вчасну корекцію вад фізичного чи/і психічного розвитку, досягнення дошкільної зрілості, але при цьому не завищувати рівень вимог до освіти наймолодших, не переносити у дошкільця пріоритети початкового шкільного навчання. З огляду на це кожен програму слід розробляти на реалізацію вимог Базового компонента дошкільної освіти як державного освітнього стандарту.

За таких умов реалізація програм забезпечує своєчасний, повноцінний і цілісний розвиток життєво компетентної особистості дитини та її базових якостей, оптимальні фізичні і психічні навантаження з метою охорони здоров'я та покращення фізичного, психічного, соціального благополуччя дитини, її захисту від перевтоми та дезадаптації.

У підґрунтя розроблення програм закладаються як відомі **загальнонаукові принципи** (актуальності, науковості, доступності та відповідності програмового матеріалу віковим особливостям розвитку дітей, послідовності, систематичності, концентричності та ін.), так і **специфічні принципи**, дотримання яких відповідає сучасним тенденціям розвитку, виховання і навчання дошкільників:

- відповідності світському і гуманістичному характеру освіти;
- єдності розвивальних, виховних, навчальних цілей і завдань дошкільної освіти;
- доцільного поєднання наукової обґрунтованості й можливості практичного застосування;
- особистісно орієнтованої взаємодії дорослих і дітей;
- раціонального співвіднесення організованої і самостійної, вільної діяльності у дитячому бутті;
- врахування провідних видів діяльності дітей;
- забезпечення індивідуального та диференційованого підходів у освітній роботі з дітьми;
- інтеграції змісту, форм, методів, засобів розвитку, виховання і навчання дошкільників та ін.

Укладачі програм мають дотримуватися певної **структури** цього документа. Типова структура програми передбачає такі складові:

1) **пояснювальна записка (вступ)**. У ній визначаються *мета, концептуальні засади, специфіка програми*, обґрунтовується її *структура*; роз'яснюються *принципи побудови даної програми та роботи за нею, загальні підходи чи специфіка* (у регіональних, локальних програмах) організації освітнього процесу з дітьми й відстеження його результатів;

2) **зміст програми**. Він характеризує:

- *організацію життєдіяльності дітей* (орієнтовний розпорядок дня), проектування можливої організації освітнього процесу з урахуванням вікових, індивідуальних особливостей дітей, соціального замовлення батьків відповідно до особистісно орієнтованого підходу, в тому числі орієнтовні тижневі розподіли занять як основної форми організованої навчально-пізнавальної діяльності з дітьми різного віку;

- *зміст психолого-педагогічної роботи з основних складових освітнього процесу*, в т.ч. зміст корекційної роботи – для дошкільних закладів і груп компенсуючого типу (спеціальних і санаторних). Тут виокремлюються розділи за віковою періодизацією, у яких подаються стислі *вікові характеристики розвитку дітей*, важливі для обґрунтування подальшого програмового змісту, а також розкриваються *завдання, зміст і форми організації освітнього процесу* з кожного змістового компонента чи напряму, блоку програми. У змістовій частині програми можуть зазначатися *засоби реалізації програмових завдань*, наприклад, переліки ігор, вправ, літературних, музичних, художніх творів тощо (їх можна

подати у вигляді додатків). Матеріали зазначеного блоку змістової частини програми можуть укладатися за роками життя дітей на весь рік, по півріччях або поквартально (для зручності застосування програми і планування освітньої роботи за нею);

- *очікувані результати засвоєння дітьми програмового матеріалу, показники життєвої компетентності*, що завершують кожний розділ змістової частини програми або всю програму.

Програми можуть містити й *загальну модель моніторингу досягнення дітьми очікуваних результатів*. Це дозволить користувачам програми відстежити результативність роботи за нею. Запропонована модель моніторингу має визначити *об'єкт* (кого обстежують) та *суб'єкт* (хто проводитиме моніторинг), *форми, періодичність, зміст і певну технологію* вивчення й оцінювання *підсумкових і проміжних результатів* засвоєння програми, що дозволить оцінювати *динаміку досягнень* дітей. При цьому важливо пам'ятати: одні показники життєвої компетентності, очікувані результати можуть вивчити і оцінити педагоги (наприклад, стосовно показників вихованості, навченості, фізичного, мовленнєвого розвитку та ін.), інші - психологи в межах їхньої професійної компетенції (зокрема, щодо показників психічного розвитку, особистісного зростання).

Опис загальної моделі моніторингу досягнення дітьми очікуваних результатів можна подати у *методичних рекомендаціях до програми*, щоб не перевантажувати програмовий документ інформацією рекомендаційного характеру, не ускладнювати сприйняття основного програмового змісту.

Програма має дати чіткий, лаконічний виклад основних освітніх завдань, змісту і результатів освітніх впливів й не переобтяжуватися методичними порадами, які укладаються окремо.

Програмам для дошкільних навчальних закладів надаються такі види грифів:

„Затверджено Міністерством освіти і науки, молоді та спорту України”;

„Рекомендовано Міністерством освіти і науки, молоді та спорту України”;

а також відмітка «Схвалено для використання в дошкільних навчальних закладах».

Грифи надаються Міністерством освіти і науки, молоді та спорту України після проведення незалежної науково-методичної експертизи і розгляду програм комісією з дошкільної педагогіки та психології Науково-методичної ради з питань освіти Міністерства відповідно до процедури, передбаченої чинним Порядком надання навчальній літературі, засобам навчання і навчальному обладнанню грифів та свідоцтв Міністерства освіти і науки України. Грифуванню підлягають комплексні загальні і спеціальні програми загальноукраїнського рівня впровадження.

Відмітка «Схвалено для використання в дошкільних навчальних закладах» надається парціальним програмам загальноукраїнського рівня впровадження листом Інституту інноваційних технологій і змісту освіти після проведення

незалежної науково-методичної експертизи і розгляду програм комісією з дошкільної педагогіки та психології Науково-методичної ради з питань освіти Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України.

Програми *регіонального і локального* рівнів впровадження розглядаються і затверджуються відповідно обласними чи міськими (районними) управліннями освіти із залученням до експертизи фахівців інститутів післядипломної педагогічної освіти, міських і районних методичних служб. Якщо регіональна програма розробляється для великого регіону (у масштабі однієї чи кількох сусідніх областей), то їй також може надаватися гриф „Рекомендовано Міністерством освіти і науки, молоді та спорту України” після розгляду комісією з дошкільної педагогіки та психології Науково-методичної ради з питань освіти Міністерства.

З огляду на широкий вибір освітніх програм для дошкільця, практики мають відповідально й максимально компетентно ставитися до їх вибору. Педагогічні колективи навчальних закладів, де надаються освітні послуги дітям раннього та дошкільного віку, повноважні самостійно визначати, які із чинних комплексних і парціальних програм обрати для повнішої реалізації базового інваріантного та варіативного змісту дошкільної освіти. Щоб цей вибір був виправданий, мотивований потребами і можливостями навчальних закладів у роботі з певним контингентом вихованців та їхніми родинами, їхні керівники і методисти мають інформувати свої педагогічні колективи про чинні програми, методичну літературу до них (з грифами і схваленнями Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України) та ставити на обговорення питання про вибір програм на педагогічних радах перед початком кожного навчального року.

Інформацію про забезпечення дошкільної освіти програмами необхідно брати із Переліку навчальної літератури, рекомендованої до використання в освітньому процесі дошкільних навчальних закладів, який щорічно оновлюється та розміщується на веб-сайтах Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України (www.mon.gov.ua), Інституту інноваційних технологій і змісту освіти (www.iitzo.gov.ua).